

Абросимова С.В., Гурай Л.Г.

А.ЧЕПА І НЕВІДОМІ МАРГІНАЛІЇ З ЙОГО БІБЛІОТЕКИ

«Может быть не мне, а после меня кому-нибудь
случится мое собрание употребить в пользу для
отечества нашего».

З листа А. І. Чепи до В. Г. Полетики від 17.02.1810 р.

Андріян Іванович Чепи належав до славної когорти українських патріотів кінця XVIII – початку XIX ст., просякнутих духом гордості за “славу батьківщини”, до тих, хто пам’ятав козацькі часи, автономію Гетьманщини й спрямовував свою енергію на дослідження історичного минулого України, збереження народних традицій, на обґрунтування гідності й справедливості домагань з боку української шляхти і козацької старшини щодо здобуття дворянського статусу в зв’язку з інтеграцією українського суспільства в соціальні структури Російської імперії на зламі XVIII-XIX ст. [1], коли почалося українське національне відродження, центрами якого виступали Лівобережна Україна і Слобожанщина.

Остання чверть XVIII ст. – “Золотий вік” дворянства Російської імперії, коли воно отримало у 1785 р. грамоту про “вольність дворянства”. Одночасно з апогеєм дворянських привілеїв відбувалося скасування української автономії й обмеження прав українського шляхетства і козацької старшини. У процесі

нобілітації українська соціальна еліта змушена була доводити свою шляхетність, заслуги і права на дворянство [2].

Це був період творчості “славетної верстви військових канцеляристів” [3], діяльності Новгород-сіверського патріотичного гуртка 1780-1790-х рр., на чолі з лідером українських автономістів В.В.Капністом, до складу якого входив в тому числі й останній архімандрит Запорозької Січі Володимир Сокальський. Це і діяльність масонської ложі “Любов до істини”, заснованої у 1818 р. в Полтаві М.М.Новиковим (небожем видатного російського просвітника і масона М.І.Новикова), і літературно-просвітницького гуртка князя М.Г.Рєпніна-Волконського, до якого належали Василь та Іван Капністи, М.П.Миклашевський, Д.П.Трошинський та ін. [4] В цей час В.В.Капніст створює “Оду на рабство” (1783), Я.Маркович – “Записки о Малороссии” (1798), І.Котляревський – “Енеїду” (1798), Т.Калинський – “Мнение о малороссийских чинах и о их преимуществах», «Примечания о малороссийском дворянстве», Д.М.Бантис-Каменський “Историю Малой России”, О.Мартос – “Историю Малороссии” та ін.

У 1790 р. російський уряд розпочав прискіпливу перевірку прав української козацької старшини, і Герольдія заперечила їхню nobilitaцію у російське дворянство. Обурені представники українського суспільства, передусім Лівобережжя, почали боротьбу за свої права, зверталися до монарха з петиціями [5], підтверджували свої права документами. На зламі століть, як підкреслила Т.Ф.Литвинова, в Лівобережній Україні набуло особливої гостроти питання “відшукування козацтва” [6]. Почався масовий розшук і збирання документальних доказів – привілеїв, грамот, інших актів, літописів, складання сімейних хронік, генеалогічних розписів, формування фамільних архівів та бібліотек. Як зазначила Г.К.Швидько, формування фамільних архівів слугувало доказом давності старшинського роду, його привілеїв, прав на володіння землею та селянами [7]. Вже у середині XVIII ст. були зібрані великі родинні архіви Стороженків, Сулим, Скоруп, Войцеховичів та ін. Однією з кращих не тільки в Україні, але в цілому в Російській імперії була збірка Г.А.Полетики [8].

В історичній літературі існують різні точки зору на мотивацію студіювання історичного минулого, власної генеалогії, розшуку документів з боку української шляхти та козацької старшини кінця XVIII – початку XIX ст. Одні дослідники вважають, що причиною тому були практичні потреби узаконити свій дворянський статус [9]. Інші акцентують увагу на історизованості суспільних настроїв в Малоросії того часу [10], на стійкому інтересі до сімейної історії й до історії країни, до розшуку старожитностей, що було, як зазначила Т.Ф.Литвинова, духовною потребою людей епохи Просвітництва і класицизму [11], складовою шляхетського етикету, шляхетської ментальності. Безумовно, ці явища активізувалися в зв'язку з інкорпорацією козацької старшини в нові соціально-політичні структури Російської імперії [12]. І.І.Колесник підкреслила, що збиральницька діяльність А.Чепи та інших антикваріїв, їхні колекції були “виразною прикметою часу і побуту української інтелігенції кінця XVIII –

початку XIX ст., важливою складовою культурно-громадського і духовного відродження України” [13].

На полі документальної евристики й розробки вітчизняної історії у цей період визначаються постаті українських патріотів й оборонців прав козацької старшини: А.Чепа, В.Чарниша, В.Полетики, Я.Марковича, О.Шафонського, М.Антоновського, М.Берлінського, І.Квітки та ін. Зібрані ними документальні колекції, ці подвижники вважали “вітчизняними дорогоцінностями” [14].

Андріян Іванович Чепа увійшов в українську історіографію як “один з найбільш поважних українських антикваріїв” [15], один з найвідоміших колекціонерів, аматорів рідної старовини, знавців історичних пам’яток і джерел, що мріяв про створення повної історії України (Малоросії) [16].

Про життя і творчість А.Чепа збереглося небагато інформації. Невідомо навіть коли він народився і помер. Його ім’я і заслуги відзначали у своїх працях О.Лазаревський [17], В.Горленко [18], М.Грушевський [19], О.Оглоблин [20], Д.Дорошенко [21] та ін.

Проте одним з перших, хто ввів “до наукового обігу” ім’я А.Чепа й повідомив про його документальну збірку, був автор першої узагальнюючої праці з історії України Д.М.Бантис-Каменський [22], який надав високої оцінки збирацькій діяльності А.Чепа та інших українських патріотів-інтелектуалів того часу. «Хвала и честь сынам Малороссии, – писав Д.М.Бантис-Каменський, – сохранившим для потомства деяния их предков!» [23].

Приділяють увагу діяльності А.Чепа й сучасні українські дослідники [24]. Ім’я А.Чепа згадується й у довідкових виданнях [25].

Більшість дослідників вважають, що народився А.Чепа близько 1760 р. в козацькій родині на Полтавщині, здобув добру освіту; службу розпочав 1779 року підписком у земському суді Роменського повіту, згодом перейшов до канцелярії генерал-губернатора Малоросійського намісництва П.О.Румянцева (1725-1796), де прослужив, як він сам зазначив у листі до В.Г.Полетики, 19 років.

Канцелярія малоросійського генерал-губернатора була створена у 1765 р. й здійснювала керівництво Малоросійською колегією, полковими і сотенними канцеляріями, а також судами усіх рівнів, а з 1782 р. (після відкриття намісництв – Новгород-Сіверського, Чернігівського та Київського) – намісницькими і повітовими адміністративними і судовими установами. По ліквідації намісництв указом Павла I від 12 грудня 1796 р. на Лівобережній Україні була створена Малоросійська губернія, центром якої став Чернігів. Ймовірно, за часів існування Малоросійської губернії А.Чепа продовжив службу у поштовому відомстві, а саме у Чернігівському поштамті, що був заснований у 1781 р. На той час в Російській імперії існувало лише 5 поштамтів: в Санкт-Петербурзі, Москві, Ризі, Ольвіополі та Чернігові. Очолювали поштамти пошт-директори, яким підпорядковувалися губернські поштмейстери, а останнім – повітові поштмейстери. На нижчому щаблі місцевого поштового управління знаходилися поштові станції.

У 1802 р. А.Чепа перебував на посаді помічника малоросійського пошт-директора. Того ж року відбулася ще одна територіально-адміністративна зміна. 27 березня 1802 р. Малоросійська губернія була ліквідована і натомість створені Чернігівська та Полтавська губернії, які підпорядковувались Малоросійському генерал-губернаторові.

Інститут Малоросійського генерал-губернаторства проіснував з 1802 р. до 1856 р., спершу в складі Полтавської та Чернігівської губерній, а з 1835 р. ще й Харківської губернії. Як зазначила дослідниця історії Малоросійського генерал-губернаторства В.С.Шандра, за першу половину XIX ст. імперська влада «досить гнучко провела ліквідацію решток гетьманської автономії» [26]. Такі урядовці, як О.Б.Куракін та М.Г.Репнін виявляли гнучкість у своїй політиці на посаді Малоросійського генерал-губернатора, враховуючи особливості підлеглого їм краю, намагаючись залучити до співпраці місцеву еліту [27].

За життя А.Чепа змінилося три генерал-губернатори: О.Б.Куракін (1759-1829) обіймав цю посаду у 1802-1807 рр., Я.І.Лобанов-Ростовський (1760-1831) – у 1808-1816 рр. і М.Г.Репнін-Волконський (1778-1845) – у 1816-1834 рр. За часів правління цих генерал-губернаторів українські інтелектуали продовжили активно доводити свої права й шляхетство. Генеральний суддя Р.І.Маркович, за дорученням О.Б.Куракіна, підготував записку «Замечание о правах малороссийского дворянства». Чернігівська шляхта у 1806 р. та у 1808 р. виступила з петиціями про відповідність українських військових рангів російським офіцерським чинам при переведенні в дворянство [28]. За генерал-губернаторства Я.І.Лобанова-Ростовського полтавська шляхта виступила із запискою про обґрунтування прав малоросійських старшинських чинів на здобуття дворянства. У 1809 р., за дорученням полтавського маршала В.І.Чарниша, статський радник А.Чепа підготував «Записку о преимуществах чинов малороссийских», в якій, ґрунтуючись на досить репрезентативному комплексі документальних джерел, переконливо довів шляхетність малоросійських військових чинів та право їх носіїв на дворянство [29]. В цьому творі він яскраво продемонстрував глибокі знання з історії України з найдавніших часів, оперуючи привілеями, універсалами, статутами, указами, грамотами, рескриптами, пропозиціями та іншими документами.

Відомо, що за генерал-губернатора князя М.Г.Репніна А.Чепа як досвідчений фахівець, неодноразово запрошувався ним на посаду правителя губернаторської канцелярії, що знаходилася у Полтаві. Проте Андріян Іванович кожного разу відмовлявся. Як вважають дослідники, саме М.Г.Репнін, який сприяв українським інтелектуалам (нащадкам козацької старшини) в створенні власної писаної історії, звернувся до А.Чепа з проханням надати зібрані ним документи у користування правителю канцелярії малоросійського генерал-губернатора історика Д.М.Бантису-Каменському, який працював над 4-томною «Историей Малой России», що була видана коштом М.Г.Репніна [30]. З аналогічним проханням допомогти Д.М.Бантису-Каменському документальним матеріалом звертався М.Г.Репнін й до чернігівського

губернського прокурора В.Г.Полетики. Більше того, для «Истории Малой России» Д.М.Бантшиша-Каменського М.Г.Рєпнін сам підготував текст розділу про битву під Берестечком 1651 р. [31]. Сама ідея написання цієї «Истории» виникла в оточенні М.Г.Рєпніна і належала дипломату А.К.Розумовському [32].

В архіві М.Г.Рєпніна в Яготині Полтавської губернії було знайдено листування А.Чепи з його однодумцями: з Василем Івановичем Чарнишем (маршалом Полтавської губ. (1802 р.), генеральним суддею 1-го департаменту) та Василем Григоровичем Полетикою (1765-1895) – знаним збирачем старовинних рукописів і книг, сином Григорія Андрійовича Полетики (відомого депутата від шляхетства Лубенського полку до Катериненської Уложенної комісії) [33]. З цих листів відомо, що Андріян Іванович листувався також з Г.А.Полетикою. Останній для А.Чепи був гідним захисником «малороссийских преимуществ» [34].

Сучасники вважали А.Чепу людиною начитаною, такою, що досягла «посредством упражнения искусства писать превосходно и даже опередивший в том своё время» [35]. Він відзначався ґрунтовністю думок, великими знаннями, шляхетністю, патріотизмом, був авторитетною особистістю в своєму співтоваристві. У 1809 р. місцеве дворянство висунуло його кандидатуру на посаду генерального судді 2-го департаменту [36]. Натура доброзичлива, толерантна, А.Чєпа і в інших поцінував людяність, гостинність та інші чесноти.

Водночас із загальновідомою характеристикою А.Чепи, який надавав для користування усім бажаючим зібрані ним документи та книжки, певним дисонансом звучить твердження М.О.Судієнка про те, що Андріян Іванович був «человек тяжелый, вялый, от которого трудно было добыть что-нибудь для сведения» [37].

Листи А.Чепи до його однодумців В.І.Чарниша та В.Г.Полетики, з якими він працював «для славы и пользы отечества», наповнені щирим патріотичним пафосом, усвідомленням значення своєї громадської діяльності на користь земляків. Над «Запиской о преимуществах чинов малороссийских» він працював, за його власним висловом, «по усердию и любви к нации» [38].

Особливо відзначився А.Чєпа у царині документальної евристики. Він відзначив, що документи з історії України («политические, исторические и прочая, общие и частные, в том числе некоторые сочинения, речи, произнесенные в собрании шляхетства малороссийского и достопамятные письма незабвенного защитника малороссийских преимуществ» [Г.А.Полетики]), він розпочав збирати ще працюючи в канцелярії П.О.Румянцева [39].

Евристична діяльність А.Чепи мала чітку спрямованість. Перш за все він акцентував увагу на збиранні документів, що стосувалися України, і, як він зазначив в листі до В.Полетики, «не только исторических документов, но всяких до прав обстоятельств и состояния народа касающихся пиес» [40]. А.Чєпа не тільки розшукував і збирав документи та інші пам'ятки писемності, але й здійснював їхню систематизацію – «порядок, удобный к

приисканию». Він усвідомлював значення зібраного ним матеріалу не тільки для власних студій, але й для майбутніх дослідників рідної історії, для тих, зазначав він, кому «случится моё собрание употребить в пользу для отечества нашего» [41]. І.Крип'якевич вважав, що саме А.Чепа першим в українській історіографії звернувся до систематизації джерел [42]. Відомо, що А. Чепа планував укласти реєстр на зібрані ним матеріали [43]. Певні тематичні лакуни в своєму зібранні А.Чепа намагався «заповнити» розшуком, придбанням чи запозиченням у знайомих необхідних йому матеріалів [44]. Окрім історичних джерел він збирав також і фольклорно-етнографічний матеріал. Один його рукопис з таким матеріалом був опублікований М.В.Стороженком в «Киевской старине» [45]. Зібрані ним рукописні пам'ятки А.Чепа сподівався опублікувати. Він мріяв про видання української історичної бібліотеки («Журналу», чи «Записок малороссийских»), на зразок «Древней российской вивлиофики» М.І.Новікова [46].

Документальна збірка А.Чепи стала у пригоді відомим дослідникам української історії – О.Рігельману [47], Я.М.Марковичу [48], Д.М.Бантису-Каменському [49] та іншим.

На превеликий жаль, документальні та книжкові збірки А.Чепи загинули під час пожежі в його маєтку Чепурківці. Збереглися лише незначні фрагменти («розсипи»), що знаходилися в інших дослідників. Свого часу А.Чепа передав 13 великих збірників до Петербурга Я.М.Марковичу (онуку славнозвісного мемуариста), який працював над книгою з історії Малоросії. Але ці збірники були втрачені по раптовій смерті Я.М.Марковича і лише 2 збірники А.Чепі вдалося розшукати [50]. З листа А.Чепи до матері Я.М.Марковича (24.03.1804 р.) відомо, що Андріян Іванович позичив небіжчикові 13 книжок («большою частию рукописных»), які потрібні були Я.М.Марковичеві «к сочиненной им малорусской истории» [51]. В цьому листі міститься цікава інформація щодо характеристики книгозбірні А.Чепи. В листі він вказує інвентарні номери усіх 13 книжок, що він їх позичив Я.М.Марковичу. Найбільший номер – №615; тобто на момент написання листа (24.03.1804 р.) в бібліотеці А.Чепи налічувалося не менше ніж 615 томів, серед яких було багато рукописних кодексів [52].

Дещо з колекції А.Чепи збереглося і в Яготинському маєтку князя Рєпніна, що знаходився у Пирятинському повіті, де мешкав і Андріян Іванович [53]. Збереглися також окремі листи Андріяна Івановича, що були опубліковані наприкінці ХІХ ст. у часописі «Киевская старина» [54]. В евристичному плані існує перспектива розшукати листи А.Чепи в особових фондах (архівах) його потенційних адресатів.

Нещодавно у фондах Дніпропетровської обласної наукової бібліотеки було знайдено 4 книги з бібліотеки А.Чепи. Враховуючи трагічну долю його зібрання, цю знахідку можна вважати сенсаційною. На жаль, не вдалося з'ясувати «міграційний шлях» і джерело надходження цих кодексів до бібліотеки, але те, що ці книжки належали саме А.Чепі, переконливо підтверджують маргіналії [55] на титулах кожної з 4-х книжок.

Ця знахідка деякою мірою дозволяє уявити склад бібліотеки А. Чепи, його книжкові уподобання. Були виявлені такі видання:

1. Московский любопытный месяцеслов на 1776 год. – М., 1776.

На титулі цієї книжки зроблено дві власницькі маргіналії. Перша свідчить про те, що примірник належав Іванові фон-Гаудрингу. Нижче – надпис А.І.Чепи: «а ныне Андреяна Чепы» [56].

2. Эмин Ф. Куриер из ада с письмами. – СПб., 1788.

На титулі маргіналія: «Андреяна Чепы» [57].

3. Месяцеслов на лето от рождества Христова 1802, которое есть простое, содержащее в себе 365 дней, сочиненный на знатнейших местах Российской империи. – СПб.: АН, 1802.

На титулі маргіналія: «Андреяна Чепы» [58].

4. Аврора: Ежемесячное издание. – М.: тип. Хр. Шильдбаха, 1805. – Т.1.

На титулі маргіналія: «Андреяна Чепы» [59].

Як бачимо, тут представлені періодичні видання і твір російського історика Ф.Еміна (1735-1770). Особливу цінність має «Месяцеслов» на 1802 р., тому що цей примірник містить щоденникові записи, які були зроблені А.Чепю на кількох сторінках книги. Архітектоніка таких видань, як «Месяцеслов», вміщує чисті аркуші, які спеціально призначалися для нотаток. А.Чепи залишив записи на 11 сторінках (с.2а, 6а, 10а, 14а, 18а, 22а, 26а, 30а, 35а, 38а, 42а). Хронологічно записи охоплюють період з 5 січня до 27 листопада 1802 р. й зроблені вони чорнилом розбірливим почерком рукою А.Чепи.

Окрім того, що це – автограф А.Чепи (що вже є великою цінністю), ці маргіналії є цінним історичним джерелом, тому що стосуються досить значимого періоду в історії Лівобережної України і віддзеркалюють як важливі події в адміністративно-територіальному устрої даного регіону, так і повсякденне приватне життя А.Чепи та його родини. Записи містять інформацію, що доповнює маловідому біографію А.Чепи.

Маргіналії мають щоденниковий характер і відзначаються тематичною різноманітністю. Записи робилися по «гарячих слідах» й тому вони відзначаються хронологічною точністю і вірогідністю фактів, а іноді супроводжуються і авторською оцінкою. Останнє є особливо цінним у плані вивчення суспільної думки, світогляду, менталітету репрезентантів українського суспільства початку ХІХ ст.

Взагалі історичні маргіналії робилися “для себе”, “для пам’яті”, й тому О.М.Апанович запропонувала називати їх “меморіальними” [60].

Маргіналії набувають особливу цінність у дослідженнях на мікрорівні, що є вельми актуальним у зв’язку з так званим «антропологічним поворотом» у світовій історіографії.

Маргіналії А.Чепи містять інформацію щодо адміністративно-територіального устрою України початку ХІХ ст., дворянських виборів 1802 р. в Чернігівській губернії, діяльності малоросійського генерал-губернатора О.Б.Куракіна, організації поштової служби і шляхів сполучення, світського життя в Чернігові, подій повсякденного й приватного життя, родинних,

дружніх та службових стосунків, генеалогічних зв'язків представників відомих українських козацько-старшинських родин, виховання дітей, проблем здоров'я, медичної профілактики (зокрема щеплення від віспи), природнокліматичних явищ та інше.

Хронологічна інтенсивність записів відзначається нерівномірністю. Всього зроблено 57 записів, різних за обсягом. Найбільша кількість записів (16), але досить стислих (телеграфних), зроблена А.Чепом у серпні 1802 р. і стосується “відкриття” Чернігівської губернії, дворянського зібрання і виборів. В своїх записах А.Чеп сповістив також про “відкриття” й Полтавської губернії 9 березня 1802 р., але дворянське зібрання в Полтаві відбулося пізніше (27.06.1802 р.) за сценарієм, що його розробив новопризначений малоросійський генерал-губернатор О.Б.Куракін під назвою: «Обряд виборам малороссийской Полтавской губернии благородного дворянства в г. Полтаве».

Другого серпня 1802 р. князь О.Б.Куракін прибув до Чернігова, де 14 серпня розпочалось дворянське зібрання, за тим самим сценарієм, що й у Полтаві. Зібрання тривало до 18 серпня і на ньому відбулися вибори посадових осіб дворянського самоврядування та їхня присяга. Як свідчать записи А.Чепи, робота зібрання супроводжувалася обідами та балами у генерал-губернатора та високих посадовців Чернігівщини. З князем О.Б.Куракіним приїхав його син Борис, який також влаштував бал. Проте свою резиденцію генерал-губернатор розташував у Полтаві. Правління О.Б.Куракіна, що сповідував ідеї Просвітництва, супроводжувалося широкою будівельною програмою. Це була, за висловом І.Ф.Павловського, «будівельна епоха» в Малоросії.

В записах А.Чепи спостерігаємо “краплинну” інформацію щодо біографій відомих українських діячів, представників української еліти того часу, нащадків славетних козацьких фамілій, як-от: В.К.Лизогуб, О.І.Полетика, М.П.Свічка, О.С.Судієнко, М.М.Стороженко. Згадує Андріян Іванович імена Г.П.Милорадовича, архієпископа чернігівського Віктора, князів О.Б. та Б.О.Куракіних, С.К.Вязьмітінова, княгиню С.І.Прозоровську, В.С.Попова та ін. Особливо часто у записах зустрічаємо ім'я малоросійського пошт-директора Петра Степановича Волховського, під керівництвом якого працював А.Чеп в цьому поштамті на посаді заступника пошт-директора. Коли П.С.Волховський тимчасово залишав Чернігів, А.Чеп виконував обов'язки пошт-директора. Завдяки виявленим маргіналіям стає відомим, що 7 жовтня 1802 р. А.Чеп був переведений у Литовський поштамт. У записах згадується ім'я роменського поштмейстера Олександра Івановича Полетики і листоноші Лавровського.

У маргіналіях А.Чепи зосереджено багато інформації про його родину: матір – Марфу Григорівну, дружину Наталію Ісаківну, дочок Валентину та Нацьку, дядька Василя Григоровича Михаловського – ймовірно, рідного брата матері А.Чепи, тобто можна припустити, що мати А.Чепи була з роду Михаловських. Також згадується якась родичка (чи, можливо, гувернантка) Катерина Іванівна і люди, що служили у А.Чепи: лакеї Павло та Федір, кучер

Лук'ян, кучер Василь, фореитор Кирило Федоренко, покоївка Тетяна, нянька Я.А.Темірова, кухар С.Пшеничний. “Тон” записів свідчить про дружність і повагу, що панували в родині А.Чепи і про патріархальні його відношення до слуг.

Маргіналії, зроблені А.Чепюю, висвітлюють його міцні стосунки з архітектором Д.Г.Котляровим, Д.І.Шпановим (з Ніжина), Г.М.Гербаневським, із сім'єю Романовських, з Хоменком, що мешкав у Прилуках. Спектр міжособистісних контактів включав і економічні стосунки, які нерідко перетворювалися на конфлікти, що вирішувалися судовим порядком. В записах Чепи згадується його тяжба з М.П.Свічкою стосовно “чепурківських справ”.

Особливу увагу А.Чепа приділяв здоров'ю – своєму і своїх рідних. На той час, коли робилися маргіналії, А.Чепі йшов 5-й десяток. Вік нагадував хворобами й ... випаданням зубів, про що А.Чепа із сумом філософські зазначив, що це – «убедительное напоминание осени жизни моей».

Подією в житті родини було щеплення від віспи доньці Валентині. Того часу це була нова і відповідальна справа. Для цього уся родина А.Чепи відправилася у Батурин до лікаря Гунера.

У записах А.Чепи йдеться про влаштування старшої доньки (Нацьки) в пансіон Федора Мартиновича Гакеля в Новгород-Сіверському. Її виховання в цьому пансіоні коштувало батькові 80 руб. на рік.

Маргіналії свідчать про достатню мобільність родини А.Чепи. Досить часто і швидко уся сім'я Андріяна Івановича збиралася і відправлялася в дорогу з Чернігова до Чепурківки й назад, а також в Батурин й інші міста Чернігівської та Полтавської губерній. На підставі записів А.Чепи можна скласти ітінерарій не тільки його родини, але й П.С.Волховського, генерал-губернатора О.Б.Куракіна.

В записах А.Чепи йдеться про побутові речі, наприклад: придбання П.С.Волховським карети, крадіжку в Чепурківці волів та ковальських інструментів. Маргіналіст не обійшов увагою природні явища, що спостерігалися того часу у Чернігові, зокрема льодохід, землетрус, що відбувся 14 жовтня 1802 р. в Чернігові, Ніжині та Глухові.

Проте не усе А.Чепа «довіряв» паперу й розшифровував, не про усе писав відверто. Незрозуміло, яку саме «известную весть» повідав йому роменський поштмейстер О.І.Полетика, що прибув до Чернігова 29 квітня 1802 р.

Незважаючи на свою толерантність і доброту, А.Чепа був людиною з почуттям гідності, про що свідчить його запис, що був зроблений 7 жовтня 1802 р., коли чернігівський пошт-директор П.С.Волховський оголосив йому наказ про переведення його (Чепи) у Литовський поштамт. Повідомляючи про це Андріян Іванович помітив: «Объявил, но с каким высокомерием!».

Маргіналії, що розглядаються тут, відзначаються тематичною різноманітністю, містять місцевий матеріал, віддзеркалюють повсякденне приватне життя, душевний настрій автора, його внутрішній світ, й зроблені

вони видатною в українській історії кінця XVIII – початку XIX ст. особистістю.

Бібліографічні посилання

1. Стрункевич О.К. Україна – Гетьманщина та Російська імперія протягом 50-80-х рр. XVIII століття (політико-адміністративний аспект проблеми). – К., 1996; Галь Б.О. Інтеграція української еліти до політико-адміністративних структур Російської імперії у XVIII – першій третині XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Д., 2000. Процес нобілітації дворянства Південної України досліджується у творах Д.Г. Каюка; див.: Каюк Д.Г. Родина дворян Миклашевських і Південна Україна // Київська старовина. – 1999. – №6; Він само. Проблеми формування дворянства Південної України: Нові археографічні можливості // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / За ред. О.І.Журби. – Д., 2001. – Вип.2. – С.578-598.
2. Історію козацько-старшинських і дворянських родів Лівобережної України див.: Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. К., 1888. – Т.1-3; Він само. Прежние изыскатели малороссийской старины // Киевская старина. – 1894. – №11, 12; Горленко В. Южно-русские очерки и портреты. – К., 1893; Миллер Д. Превращение малорусской старшины в дворянство // Киевская старина. – 1897. – №№ 1-4; С/тороженко/ Н. К истории малороссийских козаков в конце XVIII и в начале XIX вв. // Киевская старина. – 1897. – №4, 6, 10 – 12; Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901. – Т.1-2; Павловский И.Ф. К истории полтавского дворянства 1802-1902 гг.: Очерки по архивным данным. – Полтава, 1906. – Вып. 1; 1907. – Вып.2; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1908. – Т.1-3; Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник; Оглоблин О.О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959; Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII-XVIII ст.). – К., 1995; Білокінь С.І. Доля української національної аристократії // Генеза. – 1996. – №1(4). – С.132-148; Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760-1830. – К., 1996; Кривошия В. Українська козацька старшина. – К., 1996. – Ч.1; 1998. – Ч.2; та ін.
3. Пріцак О. Доба військових канцеляристів // Київська старовина. – 1993. – №4. – С.62-66.
4. Дремлюга С.П. З історії суспільно-політичної думки України першої половини XIX ст. Гурток князя М.Г.Рєпніна-Волконського // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. На пошану професора М.П.Ковальського. – Д.: Промінь, 1997. – Вип.1. – С.386-397.
5. Зокрема дворянство Малоросійської губернії уклало колективне прохання під назвою «Записка 1801 г. о нуждах малороссийского дворянства». Див.: Киевская старина. 1890. № 8. С. 310-316.
6. Литвинова Т.Ф. «Сословные нужды и желания» дворянства Лівобережної України на початку XIX ст. // Український історичний журнал. – 2005. – №2. – С.72.
7. Швидько А.К. Актовые документы по истории городов Левобережной Украины XVII – XVIII веков в фамильных архивных комплексах // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. – Д.: ДГУ, 1985. – С.103.
8. Литвинова Т.Ф. Малоросс в российском культурно-историографическом пространстве второй половины XVIII века // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип.2 / За ред. О.І.Журби. – Д.: Генеза, 2001. – С.29, 31.
9. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. – 1991. – №3. – С.103.

10. Журба О.І. Михайло Єгорович Марков: росіянин на полі малоросійської історіографії початку ХІХ століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип.2 / За ред. О.І.Журби. – Д.: Генеза, 2001. – С.76.
11. Пор. з діяльністю московського та петербурзького гуртків О.І.Мусіна-Пушкіна – шанувальників історії та збирачів писемних пам'яток. До цього гуртка належав історик-архівіст М.М.Бантиш-Каменський – батько Д.М.Бантиша-Каменського; Козлов В.П. Кружок А.И.Мусина-Пушкина и «Слово о полку Игореве». – М., 1988. – С.5, 6, 9, 10.
12. Литвинова Т.Ф. «Прогресивний консерватизм» – випадкове словосполучення чи факт української суспільної думки другої половини ХVІІІ ст. // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. На пошану проф. М.П.Ковальського. – Д.: Промінь, 1997. – Вип.1. – С381; Вона само. Малоросс в российском культурно-историческом пространстве второй половины ХVІІІ века // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / За ред. О.І. Журби. – Д.: Генеза, 2001. – Вип.2. – С.55.
13. Колесник І.І. Українська історіографія. ХVІІІ – початок ХХ століття. – К.: Генеза, 2000. – С.193.
14. З листа В.Г.Полетики до А.І.Чепи. 2.02.2810 р.: Горленко В.К истории южно-русского общества начала ХІХ века (Письма В.И.Чарныша, А.И.Чепы, В.Г.Полетики и заметки к ним) // Киевская старина. – 1893. – №1. – С.56.
15. І.І.Колесник подає таке визначення цього поняття: “антикварій – це збирач старожитностей, історичних документів, книг, матеріалів рідної історії. Антикварна діяльність була досить різноманітною і передбачала збирання, опис, коментування, вивчення матеріалів з минулого громадського устрою і старосвітського побуту колишньої Гетьманщини”. Див.: Колесник І.І. Українська історіографія. ХVІІІ – початок ХХ століття. – К.: Генеза, 2000. – С.187. М.С.Грушевський зазначив, що з усіх форм антикварної діяльності найбільш поширеною була збиральницька робота. Див.: Грушевський М. С. Развитие украинских изучений в ХІХ в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб., 1914. – Т.1. – С.6-15.
16. Колесник І.І. Українська історіографія. ХVІІІ – початок ХХ століття. – С.6, 7, 142, 158.
17. Лазаревский Ал. Прежние изыскатели малорусской старины // Киевская старина. – 1894. – № 12. – С.351, 356, 357, 386, 387.
18. Горленко В.К истории южно-русского общества начала ХІХ века. – С.43.
19. Грушевський М.С. Развитие украинских изучений в ХІХ в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб., 1914. – Т.1. – С.6-15.
20. Оглоблин О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959. – С.147.
21. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К.: Українознавство, 1996. – С.59, 60, 64, 65, 123.
22. Атаманенко А.Є. Прийоми та методи публікації джерел Д.М.Бантишем-Каменським // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип.2. – С.336.
23. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – М., 1830. – Ч. 1. – С. 153.
24. Литвинова Т.Ф. А.І.Чепи // Пам'ятки суспільної думки України (ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.): Хрестоматія / Під ред. проф. А.Г.Болебруха. – Д.: ДДУ, 1995. – С.459, 460; та інші статті цієї дослідниці, що згадуються тут. Див. також: Атаманенко А. Наративні джерела та історична література в творчості Д.М.Бантиша-Каменського // Осягнення історії: Збірник наукових праць на пошану проф. М.П.Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С.120, 121, 129; Колесник І.І. Українська історіографія. – С.6, 47, 142, 158, 193, 219.

25. Швидько Г. Чепя Андріян Іванович // Довідник з історії України. – К.: Генеза, 1999. – Т.3. – С.562-563; 2-е вид. – К.: Генеза, 2001. – С.1041.
26. Шандра В. Всемогутність чи слабкість російської влади в Україні XIX ст.: у продовження однієї неординарної статті // Український гуманітарний огляд. – К.: Критика, 1999. – Вип.2. – С.70. Грунтовне висвітлення історія Малоросійського генерал-губернаторства здобула в монографіях: Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство 1802 – 1856: Функції, структура, архів. – К., 2001; Вона само. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. – К., 2005.
27. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні. – С.81.
28. Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство. – С.76.
29. Ця “Записка” вперше була опубл. в часописі: Киевская старина. – 1897. – №4-5. – С.23 – 39 (додаток). Републікацію цієї пам’ятки здійснила дніпропетровська дослідниця Т.Ф.Литвинова. Див.: Пам’ятки суспільної думки України (XVIII – перша половина XIX ст.): Хрестоматія / Під ред. проф. А.Г.Болебруха. – Д.: ДДУ, 1995. – С.297-309.
30. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. – Львів, 1991. – С.500.
31. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні. – С.103.
32. Дремлюга С.П. З історії суспільно-політичної думки першої половини XIX ст. Гурток князя М.Г.Репніна-Волконського // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Д., 1997. – Вип.1. – С. 386-397.
33. Про Г.А. та В.Г.Полетик див.: Литвинова Т.Ф. До питання про історичні погляди та соціальні ідеали Григорія та Василя Полетик // Історія суспільної думки Росії та України XVII – початку XX ст. – Д., 1992. – С.53-64; Вона само. Матеріали до біографії Василя Григоровича Полетики // Історія і особистість історика: 36. наук. пр., присвячених 60-річному ювілею проф. Г. К. Швидько. – К., 2004. – С. 202 – 217.
34. Лист А.І. Чепи до В.Г.Полетики від 1809 р. див.: Киевская старина. – 1893. – №1. – С.50.
35. Лазаревский А. Прежние изыскатели малорусской старины // Киевская старина. – 1894. – №12. – С.356, 357.
36. Горленко В.К истории южно-русского общества начала XIX века. С.48.
37. Лазаревский А. Прежние изыскатели малорусской старины // Киевская старина. – 1894. – № 12. – С.356, 357, підрядкові примітки.
38. Горленко В.К истории южно-русского общества начала XIX века. С.46.
39. Там само. – С.50.
40. Дорошенко Д. Огляд... – С.64.
41. Там само.
42. Крип’якевич І. Українська історіографія XVI-XVIII ст. – Львів, 1923. – С.4.
43. Горленко В. Вказана праця – С.53.
44. Там само. – С.59.
45. Малорусския суевєрия, коим мало кто верил, собранныя 1776 года. (Рукопись А. И. Чепы) / Вступ. ст. и публ. Н. В. Стороженко // Киевская старина. – 1892. – №1. – С.119-130.
46. Дорошенко Д. Огляд... - С.64, 123.
47. Рігельман О.І. (1720-1789) – автор «Летописного повествования о Малой России и ея народе и козаках вообще».
48. Маркович Яків Михайлович (1777-1804) – онук відомого українського мемуариста Якова Марковича; перекладач Колегії іноземних справ, історик, працював над створенням великої монографії з історії України, видав лише 1 том: Записки о Малороссии. – СПб., 1798.
49. Бантиш-Каменський Дмитро Миколайович (1788-1850) – історик, автор історичних творів: «История Малой России со времён присоединения оной к Российскому государству при царе Алексее Михайловиче» (Т. 1-4; 1822), «Словарь достопамятных

- людей русской земли» (Т. 1-5; 1836), «Источники малороссийской истории» (1858-1859).
50. Горленко В. Вк. пр. – С.43.
51. Лазаревский А. Прежние изыскатели малорусской старины // Киевская старина. – 1894. – №12. – С.386.
52. Там само.
53. Горленко В. Вказана праця. – С.43.
54. Там само. – С.41-76.
55. Маргіналії (від латинського слова “margo”, “margines” – край, кордон, границя) – різні записи на рукописних книгах та стародруках. Ці записи вивчає спеціальна історична наука – маргіналістика. Див.: Дмитрієнко М.Ф., Войцехівська І.Н. Маргіналії й маргіналістика // Укр. іст. журн. – 1990. – №3. – С.41-53; Маргиналистика // Специальные исторические дисциплины / Под ред. В.А. Замлинского, М.Ф. Дмитриенко. – К., 1992. – С.177-184.
56. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека. Рідкісний фонд (далі – ДОУНБ. РФ.). Інв.№ 156285.
57. ДОУНБ. РФ. Інв.№ 52792.
58. ДОУНБ. РФ. Інв.№ 52782.
59. ДОУНБ. РФ. Інв.№ 156209.
60. Апанович Е. М. Исторические записи на старопечатных и рукописных книгах // История СССР. 1979. №2. – С.153.

Додаток

МАРГІНАЛІЇ А.І.ЧЕПИ

Малоросійській Генерал Губернатор и кавалер Сергей Кузьмич Вязмитинов¹ выехал в Петербург генваря 5 числа ввечеру.

Возвратился Петр Степанович² из Мосевки 7го против 8 числ генваря.

Выехал Петр Степанович в Київ на контракты³ 16 числа генваря, а возвратился 31 ввечеру. //

4 февраля матушка Марфа Григорієвна выехала из Чернигова в Чепурковку с Дмитрием Григорієвичем Котляревым⁴ до его деревни Пелюховки.

17 [февраля] выехал Петр Степанович с Тетяною Густавовною в Нежин.

18 [февраля] привезли в Чернигов его новую карету. Возвратился 25 ввечеру позд[н]о.//

3 [марта] ввечеру приехал в Чернигов Василій Степанович Попов⁵. 5 числа поутру выехал.

7 [марта] в Чернигове Десна вскрылась и 8 очистилась ото льду.

9 марта сего 1802 года в Полтаве открыта Полтавская губерния⁶.

В Чепурковке 12 против 13 уворовано из кузницы ковадло и мех, а 18 против 19 числа сего марта из загона четыре вола. //

Апреля 18 на Светлой неделе Петр Степанович выехал поутру рано с г. губернатором, так же Т[атьяна] Г[уставовна] и сестра губернаторская из Чернигова в Спиридонову [Буду]; возвратились 21 против 22 числ в 2 или 4 часа ополночи.

Апреля 15 после обеда я с семейством виехал было из квартиры в Чернигове, чтоб отправит[ь]ся в Батурин⁷ к доктору Гунеру, для прививанія оспы Валентине⁸, но принужден был оста[ь]ся.

22 [апреля] я с утра заболел; был в почтамте, а после обеда лежал до утра.

23 [апреля] поутру мне легче, но после стало горло болеть.

24 [апреля] я оздоровливал.

25 [апреля] заметил, что не достает у меня одного зуба на нижней челюсти наперед к левой стороне; во время болезни не заметил, выплюнул ли я его или проглотил. – Убедительное напоминание осени жизни моей! Слава всемогущему!

27 числа в воскресенье Наталья Исааковна⁹ с Валентиной и Катериной Ивановной выехали после обеда в 3 часа в Батури; с ними лакей Павел, кучер Лукьян, фореитор Кирило Федоренко и почталіон Лавровскій. Ночевали в Горбове¹⁰; 28 приехали на ночь в Нежин.

29 [апреля] был в Чернигове роменскій почтмейстер Александр Иванович Полетика; и я слышал от него известную весть.//

1 мая в Чернигове на Бобровице¹¹ бал у Василя Константиновича Лизогуба по причине прощения дочери и зятя Митлашевских¹², и я тамо обедал.

2 мая в Батурине привиле Валентине коровью оспу.

в Чернигове:

6 [мая] дождик после обеда, пыль прибыло.

8 [мая] пасмурно и обложный дождик с утра до 4 часа сполдня.

15 мая пред обедом Петр Степанович и Тетяна Густавовна уехали в Мосевку. Я принял дирекцію¹³.

2го мая отправил Нацку из Чернигова в Новгород-Северский в пансион¹⁴ к Федору Мартыновичу Гакелю, куда она вступила 7го маія – в год за нея 80 рублей.

Маія 28 в среду после обеда возвратились из Батурина Наталья Исааковна и Валентина посля прививанія коровой оспы, благополучно, а с ними матушка. //

іюня 3 во вторник віехала матушка из Чернигова в Чепурковку.

іюня 19 в четверток после обеда был у нас, в Чернигове, Николай Петрович Свечка. Говорил о примиреніи по тяжбам чепурковским. Уехал в Оболонье¹⁵ к тестю ввечеру.

20 іюня в пятницу пред вечером получен в почтамте штат всей дирекції малороссійской¹⁶. //

5 іюля в субботу ввечеру по отправленіи почты выпал у меня еще один зуб верхній к правой стороне наперед, который я повредил, или тронул, помнится, третьего года, в окончаней лета, евши пирог с вишневыми ягодами.

19 іюля в субботу пред вечером прибыл в Чернигов Петр Степанович г. Волховскій, вступил в должность¹⁷. //

августа 2 в субботу ввечеру прибыл в Чернигов госп[один] Генерал Губернатор Малороссійскій князь Алексей Борисович Куракин¹⁸.

14 [августа]. Первое собрание дворянства. Назначили кандидатов в генеральные судьи¹⁹.

15 [августа] присяга. Обед и бал от Госп[одина] Генерал Губернатора.

П.З. в оба дни я виделся со многими давними знакомими.

16 [августа]. Выборы.

19 [августа]. Обед у князя для нововыбранных посля присяги их.

20 [августа]. Обед, бал и иллюминація от дворян.

21 [августа]. Обед у архиепископа Виктора²⁰.

22 [августа]. Обед у г. Почтдиректора.

23 [августа]. Обед у Григорія Петровича Милорадовича²¹.

24 [августа]. Бал у Николая Михайловича Стороженка.

25 [августа]. Бал у молодого князя Бориса Алексеевича Куракина.

26 [августа]. в 12 часу віехал Генерал Губернатор из Чернигова в обіезд на Березное²² на обед к княгине Софії Ивановне Прозоровской в Локнистое²³.

30 [августа]. Наталья Исааковна с Валентиною, Катериною Ивановною, нянькою, мам[ень]кою, Тетянкою, Лукьяном, Кирилом, Фридрихом и старшим Нестеровским выехала из Чернигова в Чепурковку в 10 часу поутру. Тогда же выехал Петр Степанович в Новго[род]-Северск[ий]²⁴. //

17 [сентября] возвратился Петр Степанович.

18 [сентября] выехали Петр Степанович в Киев, а Тетяна Густавовна в Мосевку. //

сентября

20 сентября выехал из Чернигова в Полтаву г. Генерал Губернатор князь А.Б.Куракин.

28 [сентября] я в дворе г. Енек перешел в новопочиненный дом покойной старухи.

октября

4 [октября] в субботу пополудни в 4 часа приехала ко мне в Чернигов Наталья Исаакивна с Валентиною, с Катериною Ивановною и прочая на своих лошадях.

7 октября в Чернигов возвратился Петр Волховский ввечеру при захождении солнца из Мосевки; объявил мне указ главного Почтового правления²⁵, который он возил с собою в кармане, о перемещении меня в Литовский почтамт; объявил, но с каким высокомерием!

14 числа во вторник в Чернигове сполдня во 2 часу в 15-й минуте я обедал с женою, с дядею Василием Григорьевичем Михаловским и с Катериною Ивановною; заметили землетрясение, продолжавшееся до трех минут; колебания следовали от юго-запада на северо-восток. Имеются известия, что оно замечено в Нежине²⁶, в Глухове²⁷.

22 октября в среду выехали наши подводы с вещми нашими из Чернигова на ночь в Вибли²⁸.

23 [октября]. Мы выехали поутру: я, Наталья Исаакиевна, Валентина, Катерина Ивановна, нянюшка Авдотья Андреевна Темирева; с нами люди: кучера Лукьян и Василь, форейтор Кирило Федоренко, повар Степан Пшеничный, лакей Федька, г[орничная] девка Тетяна и Корней Компаченко с своею подводою. Против 23 ночевали в Вересоче²⁹. Ночлег был очень не выгоден.

В Вертеевке³⁰ обедали, а на ночь приехали в Нежин; ночевали у Дмитрия Ивановича Шпанова. Поутру 24 поехали в Филевку на обед. Там ночевали. Того же дни явились столяр и плотники для обделки колон. На другой день после обеда поехали и ночевали в Монастыре³¹ у г. Романовских. Поутру 26, выехавши, приехали чрез Прилуку³² к г. Котляреву*. Там ночевали.

27 [октября] выехали и ночевали в Прилуке у г. Хоменка.

28 [октября] выехали; обедали и ночевали в Митченках³³.

29 [октября] заезжали в Пирятин³⁴, подали мировую³⁵ с Свечкою, и чрез Городище³⁶ прибыли в Чепурковку. Господи, дай здоровье и щастие.//

26 и 27 [ноября] были у меня в Чепурковке г. архитектор Котляров и Григорий Михайлович Гербаневский.

* в дер. Пелюховку. [прим. А. Чепи].

КОМЕНТАР

1. Вязьмитінов Сергій Кузьмич (1749 – 1819) – граф (з 1818 р.); бойовий генерал, служив під керівництвом П.О.Румянцева; учасник російсько-турецької війни, у 1787 р. – командир Білоруського егерського корпусу, потім – командир Катеринославського егерського корпусу, у 1795 р. –

генерал-губернатор Уфимської та Симбірської губерній і командир Оренбурзького корпусу; у 1790 р. – Могилевський губернатор; за Павла I – комендант Петропавловської фортеці; з 1796 р. – генерал-губернатор Малоросії; з 1802 р. – віце-президент Військової колегії, згодом – військовий міністр, у 1812-1816 рр. – голова Комітету міністрів, у 1812-1818 р. – Петербурзький генерал-губернатор. Про нього див.: Словарь русских писателей XVIII века. – Л.: Наука, 1988. – Вып.1. – С.183-185.

2. Волховський Петро Степанович – чернігівський пошт-директор.

3. Контракт – юридичний договір, угода; контрактом оформлювалися позики, дарування, поручництва, купівля-продаж майна тощо.

4. Котлярев (Котляров) Дмитро Григорович – архитектор.

5. Попов Василь Степанович (1743-1822) – державний діяч часів Катерини II, довірена особа і управитель (з 1786 р.) похідної канцелярії князя Г.О.Потьомкіна, згодом статс-секретар Катерини II; мав маєтки в Україні, в т. ч. в Решетилівці, де доживав свого віку.

6. Полтавська губернія – адміністративно-територіальна одиниця в Україні. Утворена 1802 р. в зв'язку з ліквідацією Малоросійської губернії; адміністративним центром Полтавської губ. була Полтава; складалася Полтавська губ. з 15 повітів, у т. ч. Прилуцького, територія якого тепер входить до складу Чернігівської обл. Ліквідована Полтавська губ. у 1925 р.

7. Лікарня в Батурині відкрита у 2-й пол. 18 ст., збудована на кошти гетьмана Лівобережної України К. Г. Розумовського; згодом передана Приказу громадського піклування; тривалий час це була єдина сільська лікарня в Україні.

8. Валентина – донька А.І.Чепи.

9. Наталія Ісааківна – дружина А.Чепи.

10. Горбове – зараз село Куликівського р-ну Чернігівської обл.; розташоване на лівому березі р. Десни. Вперше згадується на поч. 17 ст. як стародавнє село чернігівського Єлецького Успенського монастиря.

11. Бобровиця – східна околиця м.Чернігова (до грудня 1973 р. – с. Бобровиця Чернігівської обл.). Час заснування Бобровиці одні історики відносять до часів Київської Русі, інші – до 2-ої пол. 17 ст.; назву пов'язують з тим, що в селі жили козаки, які займалися полюванням на бобрів. На поч. 19 ст. західну частину Бобровиці приєднано до Чернігова, яка стала називатися Бобровицькою слободою, а східна – с.Бобровицею. Див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С.76.

12. Ймовірно: Миклашевських.

13. Мається на увазі виконання обов'язків пошт-директора.

14. Пансіон – приватний, рідше державний, закритий навчальний заклад з гуртожитком і повним утриманням учнів. Широка мережа жіночих пансіонів діяла на Чернігівщині; перший відомий тут пансіон заснований Єлизаветою Россет на поч. 19 ст. у Ніжині. Визначним освітнім центром Лівобережжя був й Новгород-Сіверський. Тут діяли новгородсіверська духовна семінарія, головне народне училище, що у 1805 р. перетворилося на гімназію («Атени

Сіверщини»), яку очолювали І.Ф.Тимковський, а у 1805-1819 рр. – М.Є.Марков – один із помітних істориків-регіоналів в українській історіографії на зламі 18-19 ст.; про нього див.: Журба О.І. Михайло Єгорович Марков: росіянин на полі малоросійської історіографії початку ХІХ століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип. 2 /За ред. О.І.Журби. – Д.: Генеза, 2001. – С. 65-96.

15.Оболоння – село Коропського р-ну Чернігівської обл.; розташоване на р. Десні. Вперше згадується 1399 р.; у 17 ст. належало ніжинському протопопу С.Адамовичу, з 1677 р. – гетьману І. Самойловичу, з 1681 р. – гетьману І.Мазепі, з 1710 р. – полковникові П.Полуботку.

16.Малоросійський поштамт був створений у 1782 р. з відкриттям Малоросійського намісництва; його очолював пошт-директор.

17.Мається на увазі посада пошт-директора.

18.Куракін Олексій Борисович (1759-1829) – князь, генерал-прокурор за правління Павла І, міністр внутрішніх справ за Олександра І, голова Державної ради за Миколи І, малоросійський генерал-губернатор (1802-1808); аристократ, високоосвічена людина, засновник щотижневика «Северная почта»; колекціонер; зібрав унікальну бібліотеку (див.: Фролкин П.П., Платонова Т.В.Дворянские усадьбы как «культурные гнёзда» русской провинции первой половины ХІХ века (на материалах Саратовской губернии) // Интеллигенция и мир. – 2002. – №1-2. – С.59). Про О.Б.Куракіна див.: Павловский И.Ф. Очерк деятельности малороссийского генерал-губернатора князя А. Б. Куракина (1802 – 1808 гг.). – Полтава, 1914; Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство 1802 – 1856 рр.: Функції, структура, архів. – К., 2001. – С.65-89.

19.Генеральний суд складався з 2-х департаментів: карного і цивільного; в карному департаменті засідав генеральний суддя, при ньому було 2 радники і секретар. Окрім того, до Генерального суду входили 8 членів, що обиралися від дворянства.

20.Садковський Віктор (? – 1803) – діяч православної церкви, вихованець Києво-Могилянської академії, архімандрит Слуцького монастиря, засновник Слуцької духовної семінарії, керував Переяславсько-Бориспільською єпархією; з 1792 р. – архієпископ мінський, з 1796 р. – чернігівський архієпископ.

21.Милорадович Григорій Петрович (1765-1828) – представник українського старшинсько-шляхетського і графського роду сербського походження, син П.С.Милорадовича [1723-1799; останнього чернігівського полковника (1762-1783)] і Софії Полуботок (онуки гетьмана П.Полуботка); освіту здобув в Кенігсберзі та Геттінгені; служив у війську, працював у Колегії іноземних справ, здобув чин таємного радника; 1789 р. призначений малоросійським пошт-директором; у 1799 р. – малоросійським генеральним суддею; у 1802-1803 рр. – таврійський цивільний губернатор.

22.Березна – тепер селище міського типу Менського р-ну Чернігівської обл. Вперше згадується у 1152 р., пізніше належало коронному польському гетьману Потоцькому; у 1654 – 1782 рр. – сотенне містечко Чернігівського

полку, з 1781 р. – повітове місто Чернігівського намісництва; з 1802 р. – заштатне місто Чернігівської губ.

23. Локнисте – село Менського р-ну Чернігівської обл., розташоване на правому березі р. Десни. Відоме з сер. 17 ст.

24. Новгород-Сіверський – місто; тепер – райцентр Чернігівської обл.; розташоване на правому березі р. Десни; виникло в кінці 10 ст.; з 1097 р. – столиця Сіверського князівства, згодом – Новгород-Сіверського князівства; у сер. 14 ст. Новгород-Сіверський захопила Литва; у 1503 р. відійшов до Росії; за Деулінським перемир'ям 1618 р. місто відійшло до Польщі; у 1620 р. місту надане магдебурзьке право. Після Визвольної війни сер. 17 ст. Новгород-Сіверський став сотенним містом Ніжинського полку, з 1782 р. – центр Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 р. – повітове місто Малоросійської (з 1802 р. – Чернігівської) губ.

25. Поштові правління створені 1765 р. після введення регулярної кінної пошти. Керував поштовим правлінням пошт-директор, який підкорявся Другій Малоросійській колегії. На 9 поштових трактах України було створено 19 поштових правлінь, у т. ч. – в Чернігові, Кролевці, Ніжині, Козельці, Прилуках, Стародубі та ін., і 72 поштові станції. Очолювали місцеві поштові правління поштмейстери. До штату поштових правлінь входили писар і 2 сторожі. 1781 р. був створений Малоросійський поштамт, який завідував всіма поштовими установами.

26. Ніжин – місто розташоване на обох берегах р. Остер – притока Десни); вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1147 р. як Уневеж; з 1514 р. відоме як Ніжин; 1625 р. місто одержало магдебурзьке право; за Деулінським перемир'ям 1618 р. Ніжин відійшов до Польщі; у червні 1648 р. звільнений від польської шляхти і став полковим містом; у 1648 р. був сформований Ніжинський полк. За Андрусівським перемир'ям 1667 р. Ніжин відійшов до Росії; з 1782 р. – повітове місто Чернігівського намісництва, з 1802 р. – Чернігівської губ.

27. Глухів – місто обласного підпорядкування, районний центр Сумської обл., розташований на р. Есмані; до 1939 р. – в складі Чернігівщини. Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1152 р. як місто Чернігівського князівства; в 13-14 ст. – центр удільного Глухівського князівства; з 1503 р. увійшов до складу Російської держави; за Деулінським перемир'ям 1618 р. підпав під владу Польщі; з 1654 р. – центр однойменної сотні Ніжинського полку; місто мало магдебурзьке право; з 1708 р. – резиденція гетьманів Лівобережної України; у 1782 р. Ніжин став повітовим центром Новгород-Сіверського намісництва, з 1796 р. – Малоросійської, з 1802 р. – Чернігівської губ.; з 1923 р. – районний центр Новгород-Сіверського округу, з 1925 р. – центр Глухівського округу. Див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 167-169.

28. Виблі – село Куликівського р-ну Чернігівської губ.; розташоване на лівому березі р. Десни; вперше згадується 1635 р. У 1654-1782 рр. – центр Виблівської сотні. Новий поштовий тракт на Виблі був прокладений у 1787

р.; див.: Хижняков В. Черниговская старина (1765-1810 гг.) // Киевская старина. – 1899. – № 6. – С.167-407.

29. Вересоч – село Куликівського р-ну Чернігівської обл.; вперше згадується 1654 р.; з 1654 р. – в складі 3-ї Ніжинської сотні; його одержували на ранг полковники Борсук, Я.Жураковський, Я.Непрак, С.Забіла, Д.Максимович; з 1694 р. – полковий писар І.Пироцький, нащадки якого володіли селом до кінця 18 ст. Див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С.115.

30. Вертіївка (до 1945 р. – Веркіївка) – селище міського типу Ніжинського р-ну Чернігівської обл.; виникла на початку 17 ст.; з 1635 р. належала шляхтичу Веркію Остиківському, від імені якого походить назва; з 1649 р. – сотенне містечко Ніжинського полку; перейшла на ранг ніжинським полковникам; 1777 р. подарована генерал-поручику, графу Вітгенштейну; з 1782 р. – волосний центр Ніжинського пов.; з поч. 19 ст. належала графам Безбородькам; з 1923 р. – райцентр Ніжинської округи; 1930 р. Вертіївка увійшла до Ніжинського р-ну Чернігівської обл. Див.: Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 116-117.

31. Ймовірно Монастирище – село Ічнянського р-ну Чернігівської обл., розташоване на р. Удай. Вперше згадується на поч. 17 ст. У другій пол. 17 – 18 ст. – сотенне містечко Прилуцького полку; з 1782 р. – в складі Ніжинського повіту Чернігівської губ.; у 1764 р. тут було 4 кінних заводи князя Саакадзе, бунчукового товариша П. Романовича, секунд-майора С. Романовича, військового товариша Г.Головні.

32. Прилука (тепер – Прилуки) – райцентр Чернігівської губ., розташов. на р. Удай. Вперше згадується в Іпатіївському літописі під 1092 р. Назва походить від луки (заплавина або вигин річки) – поселення при луці. З 1362 р. місто належало Великому князівству Литовському, з 1504 р. відійшло до Московської держави, після Люблінської унії 1569 р. – до Польщі; з 1590 р. містом володів О.Вишневецький; у 1648 – 1781 рр. – центр Прилуцького полку; з 1782 р. – повітове місто Чернігівського намісництва; у 1783 р. одержало магдебурзьке право; з 1802 р. – повітове місто Полтавської губ.; з 1932 р. місто увійшло до складу Чернігівської обл.

33. Митченки – тепер село Бахмацького р-ну Чернігівської обл.; вперше згадується у 1636 р.

34. Пирятин – вперше місто згадується в Лаврентіївському літопису під 1155 р. як масток Гліба Юрієвича. 1592 р., коли містом володів О.Вишневецький, польський король Сигізмунд III надав місту привілей на магдебурзьке право.

35. Мирова – угода зацікавлених осіб відносно будь-яких обставин; один із засобів припинення майнових та інших конфліктів.

36. Городище – село Бахмацького р-ну Чернігівської обл.; в літописі згадується під 1147 р.; у 1659 р. подароване польським королем Яном Казимиром Федору Сулімі; з 1661 р. належало чернігівському Іллінському монастирю; у 1781 р. подароване Петром I гетьманові І.Скоропадському. Єлизавета Петрівна передарувала гетьманові К.Розумовському.